

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 323.2 (477.8)

Докаш О. Ю.

ПРОБЛЕМА ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ ТА БЕССАРАБІЇ
В МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ ЛІТА 1940 р.

У статті аналізуються міжнародно-правові та військово-політичні обставини включення Північної Буковини та Бессарабії до складу Української РСР в 1940 р. Основну увагу автор зосереджує на характеристичні дипломатичних змагань та військового протистояння держав, які літом 1940 р. розглядали Північну Буковину як об'єкт реалізації власних стратегічних і тактичних зовнішньополітичних цілей. Окремо вказано на активні дипломатичні та превентивно-військові заходи з включення Північної Буковини до загальносоюзного політичного простору.

Ключові слова: Друга світова війна, Північна Буковина, Бессарабія, міжнародна політика, дипломатія.

Докаш О. Ю. Проблема Северной Буковины и Бессарабии в международно-политическом измерении лета 1940 г.

В статье анализируются международно-правовые и военно-политические обстоятельства включения Северной Буковины и Бессарабии в состав Украинской ССР в 1940 г. Основное внимание автор сосредоточивает на характеристике дипломатических соревнований и военного противостояния государств, которые летом 1940 г. рассматривали Северную Буковину как объект реализации собственных стратегических и тактических внешнеполитических целей. Отдельно указывается на активные дипломатические и превентивно-военные мероприятия по включению Северной Буковины в общесоюзное политическое пространство.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Северная Буковина, Бессарабия, международная политика, дипломатия.

Dokash O. Y. A problem of Northern Bukovina and Bessarabia in international political dimension, summer 1940.

This paper analyzes the military and political implications of the inclusion of Northern Bukovina and Bessarabia to the Ukrainian SSR in 1940. The author concentrates on description of diplomatic competitions and military opposition of the states which in summer 1940 examined Northern Bukovina as object of realization of own strategic and tactical foreign-policy aims. It is separately indicated on active diplomatic measures on including of North Bukovina to all-union.

Characterized by international political situation deployment period of the Second World War, including the German-Soviet agreement in the autumn of 1939 further changed the schedule of political forces in Eastern Europe, and the rapid disintegration of Poland has become a major challenge for the country, which guaranteed the integrity of the Treaty of Versailles, including Romania. Although it provided guarantees, Britain and France were unable to help the Romanian real. Under these conditions, King

Carol II made his choice in favour of Germany. In June 1940, joining the USSR Bessarabia and Northern Bukovina became a stumbling block in relations between Stalin and Hitler totalitarian regimes.

Actually with entering of soviet troops into Northern Bukovina on June, 28 in 1940 embodiment took place in life of decision of Bukovina folk viche of the Ukrainian population from November, 3 in 1918, which hoped on the just social mode and political rights, on liquidation of the Romanian orders, and can be examined as one of the stages of consolidation of Ukrainian ethnic earths.

Key words: Second World War, Northern Bukovina, Bessarabia, international policy, diplomacy.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання місця та ролі Північної Буковини та Бессарабії в міжнародній, передовсім східноєвропейській, політиці на початковому етапі Другої світової війни видається важливим у політико-теоретичному та політико-прикладному аспектах як вагома складова усвідомлення причин, характеру та наслідків консолідації західноукраїнських етнічних територій у складі Радянської України в історико-політичному та міжнародно-правовому вимірах та в процесі розбудови суверенної та неподільної Української Держави в умовах актуальних викликів та загроз її територіальній цілісності та незалежності.

Аналіз останніх досліджень. Пропонована до уваги тематика знайшла відображення у вітчизняній політичній та історичній науці, передовсім у роботах П. Брицького [2; 3] М. Мандрик [9], І. Фостія [12], В. Хаджирадєва [13], що, однак, не відкидає необхідності відповідного політологічного аналізу місця та ролі проблеми Північної Буковини та Бессарабії в міжнародних політичних відносинах на початковому етапі Другої світової війни (1939–1940 рр.).

Метою пропонованої статті є політологічний аналіз включення Північної Буковини та Бессарабії до складу Радянської України.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань:

- характеристики міжнародно-політичної ситуації періоду розгортання Другої світової війни;
- розкриття дипломатичних інструментів та військових засобів забезпечення вступу Червоної армії в Північну Буковину та Бессарабію в червні 1940 р.;
- виявлення інституційно-процедурних інструментів реалізації курсу на включення Північної Буковини до складу Радянської України.

Вклад основного матеріалу. Як відомо, міжнародні відносини в процесі своєї еволюції зазнали істотних змін та значно ускладнили власну структуру. Але центральне системоутворююче місце в цій структурі належало й належить міжнародним політичним відносинам, які формуються в результаті реалізації кожної з держав власної зовнішньополітичної лінії, яка ґрунтується на власних (національних) інтересах. Міжнародні політичні відносини можна розглядати і як міжнародну політику – одну із основних сфер світу політичних процесів та явищ. Загалом, у політичній науці зовнішня політика розуміється як діяльність окремої держави поза державними кордонами, а міжнародна політика – як сукупність засад, методів та інструментів, за допомогою яких держава здійснює регулювання зовнішнього політичного впливу та функціонування національної політики на зовнішній арені.

Завершення Першої світової війни та розпад Австро-Угорської імперії сприяли відродженню національних рухів українців та румун на Буковині,

спрямованих на реалізацію права на самовизначення. Військове втручання Румунії мало наслідком анексію всієї території Буковини, незважаючи на опір з боку добровільних військових формувань українців, які намагалися відстояти право українців на самовизначення [11, с. 7]. Втрата українцями впливу над територією, яка номінально увійшла до складу Західноукраїнської Народної Республіки, дозволила королівській Румунії заявляти та відстоювати свої права на дану територію в тривалих дипломатичних змаганнях на Паризькій мирній конференції [10, с. 58].

У другій половині серпня 1939 р. настав переломний момент у німецько-радянських відносинах. 23 серпня з офіційним візитом до Москви прибув міністр закордонних справ Німеччини Й. Ріббентроп. У ніч з 23 на 24 серпня, після кількогодинних переговорів у Кремлі, Й. Ріббентроп та В. Молотов у присутності Й. Сталіна та інших представників радянського керівництва підписали договір про ненапад між Німеччиною та СРСР терміном на 10 років. Також було підписано таємний протокол, де визначалися кордони радянської та німецької «сфер впливу» в Східній Європі «в разі політично-територіальних змін». Фінляндія, Естонія, Латвія та Бессарабія були визначені Радянському Союзові, а Литва – Німеччині. Лінія розмежування на території Польщі мала пролягати по ріках Нарев, Вісла та Сян [6, с. 180–181]. Німецько-радянське порозуміння восени 1939 р. ще більше змінило устрій політичних сил у цій частині Європи, а швидкий розпад Польщі став осторогою для країн, зокрема Румунії, цілісність яких гарантував Версальський мирний договір [8].

Із розгортанням Другої світової війни керівництво Румунії вирішило шукати допомоги у європейських держав, але безрезультатно. Нарком закордонних справ СРСР В. Молотов, виступаючи в березні 1940 р. на сесії Верховної Ради Радянського Союзу, заявив, що «у нас немає пакту про ненапад з Румунією» [1, с. 93]. У той же час Радянський Союз із квітня 1940 р. почав концентрувати свої війська вздовж кордонів з Румунією, посилювати Київський особливий військовий округ та Одеський військовий округ. Незважаючи на надані їй гарантії, Англія і Франція були нездатні допомогти Румунії реально. За цих умов король Кароль II зробив свій вибір на користь Німеччини. 29 квітня 1940 р. під тиском Берліна Румунія підписує з Німеччиною угоду про поставки до Третього Рейху більшої частини видобутої нафти в обмін на постачання румунській армії сучасної німецької бойової техніки і зброї [9, с. 21].

У червні 1940 р. приєднання до СРСР Бессарабії та Північної Буковини стало каменем спотикання у стосунках сталінського та гітлерівського тоталітарних режимів. Проте німецька сторона була обурена, почувши радянські претензії на всю Буковину. 25 червня німці висунули протест [7, с. 244], а румунському посланникові Давієску було вручено ноту уряду СРСР з вимогою: «1. Повернути Бессарабію Радянському Союзові. 2. Передати Радянському Союзові північну частину Буковини в кордонах згідно з доданою картою [12, с. 76]».

В ультиматумі ж Румунії радянський уряд обумовлював передачу північної частини Буковини, зокрема, тим, що її населення історично і мовно було пов'язане з радянською Україною, анексія якої трохи компенсує шкоду, завдану Радянському Союзу за двадцять два роки румунського панування в Бессарабії [7, с. 244].

Як слушно зауважує В. Хаджирадєва, останнім часом у румунській політичній думці з'явилася теза про те, що із врученням ультимативної ноти від 26 червня 1940 р. СРСР порушив цілу низку міжнародних конвенцій, які були ним підписані. Йдеться про недотримання таких міжнародно-правових актів:

- пакту Бріана-Келлога від 27 серпня 1928 р. (Радянський Союз приєднався до нього 6 вересня 1928 р.), згідно з яким сторони, що домовилися, засуджували «метод застосування війни для врегулювання міжнародних конфліктів та відмовлялися в своїх взаємовідносинах від війни як інструменту національної політики», а також визнавали, що «врегулювання або розв'язання всіх розбіжностей чи конфліктів незалежно від характеру їхнього походження повинно вирішуватися тільки мирними заходами»;
- Московського протоколу від 9 лютого 1929 р., яким СРСР, Естонія, Польща, Литва та Румунія достроково вводили в дію пакт Бріана-Келлога в тій частині, що їх стосувалася;
- положень Лондонської Конвенції від 24 червня 1933 р. щодо визначення агресора, яка була підписана Румунією, Естонією, Польщею, Туреччиною, СРСР та іншими державами з метою «забезпечення всіма народами територіальної недоторканості їхніх країн»;
- одного з основних положень Статуту Ліги Націй, що закликав «не вдаватися до війни, дотримуватися правил міжнародних відносин, які ґрунтуються на справедливості й честі, та міжнародного права» [13, с. 196–197].

Проте, як відомо, вручення ультиматуму за нормами міжнародного права не є оголошенням війни, тим більше що після виключення Радянського Союзу за агресію проти Фінляндії й Ліги Націй перший фактично опинився за межами нормативного поля міжнародних угод, що визначали основні засади Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин.

27 червня уряд СРСР вручив Давієску другу ноту румунському уряду, в якій категорично запропонував: «1. Протягом 4-х днів, починаючи з 2 год. дня за московським часом 28 червня, очистити румунським військам територію Бессарабії і частину Північної Буковини. 2. Радянським військам за цей же період зайняти територію Бессарабії і Північної Буковини. 3. Протягом 28 червня радянським військам зайняти пункти Чернівці, Кишинів, Акерман. 4. Королівському уряду Румунії взяти на себе відповідальність за цілісність і недопущення псування залізниць, перевізного і вагонного транспорту, мостів, складів, аеродромів, промислових підприємств, електростанцій, телеграфу. 5. Призначити комісію з представників радянського уряду і румунського уряду (по 2 від кожної сторони) для врегулювання спірних питань щодо евакуації румунських військ і установ з Бессарабії і Північної Буковини» [12, с. 76–77].

Радянсько-румунський конфлікт був вирішений мирним шляхом. Війська Південного фронту отримали наказ здійснити відповідну операцію, ввівши в обід 28 червня 1940 р. перші частини в Північну Буковину та Бессарабію [1, с. 96].

Серед радянських дослідників побутувала думка, що Радянський Союз став достатньо сильним, щоб повернути собі Бессарабію, окупацію якої Румунією він ніколи не визнавав. Передача ж Північної Буковини трактувалась у ноті уряду СРСР від 26 червня 1940 р. як можливість відшкодування збитків, завданих СРСР 22-річним пануванням Румунії [5, с. 229]. Можемо погодитись із дослідником С. Гакманом, що бухарестський уряд не давав згоди на поступку Бессарабією та північною частиною Буковини, як трактувалось в радянській історіографії, а тільки на евакуацію з цих територій, а своє рішення базував на таких факторах:

- катастрофічна поразка франко-британських військ та французька капітуляція унеможливили виконання гарантій від 13 квітня 1939 р.;

- воєнний міністр та начальник Генерального штабу зробили заяву про те, що у зв'язку з відсутністю стратегічної сировини та запасів боєприпасів румунська армія не могла б воювати з Червоною армією більше, ніж три місяці;
- категоричний тиск з боку Німеччини та Італії;
- загрознає ставлення до Румунії з боку Угорщини та Болгарії у випадку радянсько-румунського збройного конфлікту, при неможливості розрахувати на підтримку румунських союзників – Югославії, Туреччини та Греції [4, с. 221].

Знаний історик П. Брицький вказує на наступну помилку радянського керівництва у справі приєднання Північної Буковини і Бессарабії: «Приєднання цієї української території можна було б провести згідно з нормами міжнародного права шляхом плебісциту, референдуму, тобто у формі демократичного волевиявлення. Цим він значно би виграв на міжнародній арені і не створив би ситуації, коли приєднання відбувалося силоміць, що дискутується певними колами і досі» [3, с. 30]. Проте сталінському тоталітарному режимові, який набував все більшої міжнародної ваги, як нам видається, не було потреби вдаватися до використання т. зв. «буржуазно-демократичних інститутів старого міжнародного права».

Вже 1 липня 1940 р. відбулось перше засідання радянсько-румунської комісії, яка виробила рекомендації для врегулювання спірних питань щодо евакуації румунських військ та установ з Бессарабії та Північної Буковини. Хоча плани пересування румунських військ та частин Червоної армії склалися спільно, на умовах взаємної згоди, сторони не завжди дотримувалися взятих на себе зобов'язань. Іноді доходило до сутичок та грубих порушень умов передачі території [13, с. 202].

На нашу думку, винятково з метою найшвидшої інтеграції Північної Буковини в загальносоюзний політичний простір та позбавлення міжнародно-політичного значення цієї проблеми, 4 липня 1940 р. ЦК КП(б)У затвердив склад повітових комітетів КП(б)У Радянської Бессарабії і північної частини Буковини. Чернівецький повітовий комітет КП(б)У складався з 5 осіб: І. Грушецького – першого секретаря, Ф. Ольховського – другого секретаря, М. Коника – секретаря з кадрів, В. Очеретяного і С. Нікітіна – членів повітового комітету [12, с. 78].

2 серпня 1940 р. на VII сесії Верховної Ради СРСР було прийнято постанову про включення до Української РСР Північної Буковини, Хотинського повіту Північної Бессарабії, а також Акерманського і Ізмаїльського повітів Південної Бессарабії [3, с. 30], а 7 серпня була утворена Чернівецька область, яка поділялась на 16 районів – Кіцманський, Бричанський, Заставнівський, Новоселицький, Садгірський, Хотинський, Глибочківський, Козмінський, Сторожинецький, Сокирянський, Липканський, Васьковецький, Кельменецький, Вижицький, Герцаївський та Путильський [12, с. 78].

Даючи оцінку вищезазначеним фактам щодо повернення Бессарабії і передачі Північної Буковини до СРСР, П. Брицький слушно вказує, що, по-перше, окупація Бессарабії і Буковини Румунією в 1918 р. не мала ні історичних, ні правових підстав. Ці землі до 1918 р. ніколи не належали до Румунії. Коли утворилася держава Румунія (1859 р.), то ці землі були у складі Австрійської (згодом Австро-Угорської імперії) з 1774 до 1918 р. та Російської імперії (1812–1918 рр.); по-друге, коли мова йде про приєднання до України Північної Буковини та Північної й Південної Бессарабії, то треба мати на увазі, що ці землі в історичному минулому були в складі тих держав, які були на українській землі – Київської Русі і

Галицько-Волинського князівства; і, по-третє, «повернення Бессарабії і передача Північної Буковини», по суті, відповідало відновленню історичної справедливості [2, с. 46–47].

В цілому, приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР у червні-липні 1940 р. можна вважати добре продуманою та ретельно підготовленою політико-дипломатичною акцією, реалізація якої все ж потребувала застосування регулярних збройних сил. Хоча Радянський Союз не був у стані війни з Румунією і діяла «Радянсько-Румунська комісія для врегулювання спірних питань з евакуації румунських військ і установ Бессарабії та північної частини Буковини», ці території були зайняті Червоною армією за правилами військового мистецтва (були використані всі складові воєнної операції: воєнна сила, локальний воєнний тиск, військова розвідка, служба агітації та пропаганди), завдяки чому СРСР і досяг поставленої мети [4, с. 223].

Приєднання Бессарабії та Північної Буковини до СРСР влітку 1940 р. було складовою частиною реалізації воєнної доктрини радянського керівництва, розробленої в 30-і роки, що ґрунтувалася на принципах неподільності Радянського Союзу та «експорту революції». В директиві Головного політичного управління Робітничо-селянської Червоної армії (РСЧА) № 0140 від 21 червня 1940 р. зазначалося: «Війни є справедливі і несправедливі. Будь-яка війна, яку веде держава робітників і селян, є війною справедливою, війною визвольною». Тож ідея перемоги «світової революції» поєднувалася тут з ідеями «возз'єднання» колишніх територій царської Росії, включаючи Польщу, Фінляндію, Естонію, Литву, Латвію, Бессарабію [13, с. 205]. У той же час правим є П. Брицький, який акцентує на тому, що фактично зі вступом радянських військ відбулося втілення у життя рішення Буковинського народного віча українського населення від 3 листопада 1918 р., яке сподівалося на справедливий соціальний устрій і політичні права, на ліквідацію румунських порядків [2, с. 47].

Після введення Червоної армії в Бессарабію та Північну Буковину керівництво Радянського Союзу захотіло «приєднати» до СРСР ще й Південну Буковину. Однак керівництво Німеччини та Італії 10 вересня 1940 р. повідомило В. Молотова, що віднині цілісність румунського кордону будуть гарантувати вони. Німеччина пізніше веде в Румунію військовий контингент чисельністю понад 22 тис. вояків незважаючи на протест СРСР від 21 вересня 1940 р. віддати їм Південну Буковину [7, с. 245].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на підставі проведеного політологічного аналізу можемо твердити про те, що літом 1940 р. проблема Північної Буковини та Бессарабії відігравала вагомe місце у міжнародно-дипломатичному та військово-політичному вимірах Центрально-Східноєвропейського регіону. Використовуючи весь арсенал дипломатичних засобів та не особливо зважаючи на норми міжнародного права як держава-агресор, що після війни з Фінляндією 1939–1940 рр. фактично була поставлена поза межами міжнародно-політичного та правового простору, СРСР досягнув реалізації деяких своїх зовнішньополітичних тактичних та стратегічних цілей. Попри це, не варто применшувати значення включення Північної Буковини до складу Радянської України для консолідації українських етнічних територій. Перспективним напрямом подальших політологічних досліджень може стати компаративний аналіз політико-правових аспектів включення Північної Буковини та Закарпатської України до складу Радянської України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бадах Ю. Приєднання Бессарабії та Північної Буковини до СРСР (до 70-річчя) / Ю. Бадах // Вісник КНЕУ. – Вип. 3. – К., 2010. – С. 92–99.
2. Брицький П. Питання про Буковину і Бессарабію у міжнародній політиці в 1939–1940-х роках / П. Брицький // Питання історії України. Збірник наукових праць. – Т. 13. – Чернівці, 2010. – С. 46–49.
3. Брицький П. П. Україна у Другій світовій війні (1939–1945 рр.) / П. П. Брицький. – Чернівці : [б.в.], 1995. – 114 с.
4. Гакман С. Політико-дипломатичні та військово-пропагандистські підготовчі заходи радянського керівництва щодо приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР / С. Гакман // Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Матеріали міжнародної наукової конференції. Чернівці, 16–17 травня 2001 р. – Чернівці, 2002. – С. 213–225.
5. Гуменюк О. Приєднання західноукраїнських земель (вересень 1939 – червень 1940 рр.) / О. Гуменюк, В. Гайбонюк // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 29 вересня 2005 р. – Т. 1. Історія України. Краєзнавство. – Чернівці : Книги-XXI, 2005. – С. 228–232.
6. Гриньох Н. В. Міжнародні відносини (від початку XVII ст. до завершення Другої світової війни) / Н. В. Гриньох, В. В. Гулай, Н. Р. Данилиха. – Львів : Ельграф, 2011. – 232 с.
7. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель ; пер. з фр. – К. : Основи, 1995. – 903 с.
8. Жуковський А. Українські землі під румунською окупацією в часи Другої світової війни: Північна Буковина, частина Бессарабії і Трансністрія, 1941–1944 [Електронний ресурс] / А. Жуковський. – Режим доступу : http://shron.chtyvo.org.ua/Zhukovskiy_Arkadii/Ukrainski_zemli_pid_Rumunskoiu_okupatsiiei.pdf
9. Мандрик М. Український геополітичний чинник у зовнішньополітичній стратегії зарубіжних країн: історичний контекст (кін. 1920-х – 1945 рр.) : монографія / М. Мандрик. – К.; Чернівці : Книги – XXI століття, 2010. – 575 с.
10. Піддубний І. Політичне життя Буковини 1918–1940 рр. / І. Піддубний // Буковина 1918–1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи) / Упор. та ред. С. Д. Осадчук; Резюме нім. та англ. мов. – Чернівці : Зелена Буковина, 2005. – С. 58–88.
11. Торончук І. Ж. Буковина у правовій системі Румунії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. Ж. Торончук. – Львів, 2012. – 20 с.
12. Фостій І. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні / І. Фостій. – Чернівці, 2005. – 376 с.
13. Хаджирадєва В. Операція Червоної армії в Бессарабії та Північній Буковині (28 червня – 5 липня 1940 р.) / В. Хаджирадєва // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси. Книга перша. – К., 2010. – С. 196–207.